

Η Θάλεια Δραγώνα και η Άννα Φραγκουδάκη μιλούν στον «Π»

Συνύπαρξη, κυοφορία νέας νοοτροπίας αορίστου χρόνου

Συνέντευξη στη Μερόνη Μωυσέως

Εκπαίδευση: ένα δύσκολο πεδίο δράσης, γεμάτο προκλήσεις, κυρίως στη σημερινή πολυπολιτισμική Κύπρο. Αντίρροπες δυνάμεις μάχονται εξυπηρετώντας όρους όπως το "προοδευτικό" και το "συντηρητικό", το "εθνικό" και η "αποδοχή του άλλου". Η πλειονότητα και η μειονότητα στο χώρο της εκπαίδευσης, δεν είναι φαινόμενο μοναδικό στην Κύπρο, κι αν αντιμετωπίζεται ως τέτοιο. Ούτε οι αλλαγές στα αναλυτικά προγράμματα είναι μοναδικές, υπήρξαν και αλλού, με πολλές αντιδράσεις επίσης. Ακυρώνοντας, λοιπόν, τη θεωρούμενη ως "μοναδική" περίπτωση της Κύπρου, οι καθηγήτριες του Πανεπιστημίου Αθηνών, Θάλεια Δραγώνα και Άννα Φραγκουδάκη, βρέθηκαν στη Λευκωσία στα τέλη Φεβρουαρίου και μίλησαν για το παράδειγμα συνύπαρξης στο χώρο της εκπαίδευσης, ανάμεσα στην ελληνόφωνη και την τουρκόφωνη Δυτική Θράκη.

Τίποτα καινούριο: είχαν παρουσιάσει το πολυετές συλλογικό έργο της εκπαιδευτικής παρέμβασης ξανά, πριν ένα χρόνο, στο Σπίτι της Συνεργασίας. Βρέθηκαν πάλι εκεί, δίπλα στην Πράσινη Γραμμή, την ημέρα που χιόνισε για λίγο στη Λευκωσία. Η αίθουσα εκδηλώσεων του Σπιτιού της Συνεργασίας γέμιζε, και στη θερμή συζήτηση ξεχάστηκε το τσουχτερό κρύο των ημερών.

Η Θάλεια Δραγώνα και η Άννα Φραγκουδάκη μίλησαν για το μοντέλο του Δημοκρατικού Πλουραλισμού που υποστηρίζουν ως ιδανικό σε κοινωνίες πολιτισμικά και απ' εκεί η συζήτηση πήρε τον δρόμο της. Όπως και στη συνέντευξη που ακολουθεί.

Τι θα πει δημοκρατικός πλουραλισμός στο χώρο της εκπαίδευσης;

Θάλεια Δραγώνα: Η ένταξη των πολυεθνικών "άλλων" απασχολεί ολόκληρο τον δυτικό κόσμο και γι' αυτό συζητείται η κρίση του πολυπολιτισμού. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο δημόσιος διάλογος για αυτή την κρίση σε όλες τις χώρες σχετίζεται και με την οικονομική διάσταση, την οικονομική κρίση. Σε ένα άλλο επίπεδο όμως, καθώς τα θέματα της ένταξης, της μετανάστευσης και της αποδοχής του άλλου είναι πολυσύνθετα, νομίζω πως κρύβεται η δυσκολία και η αμφισβήτηση απέναντι στην ολοκληρωμένη ανατροπή του μοντέλου της πολιτισμικής ομοιογένειας. Όμως, όλες οι κοινωνίες στο παρελθόν υπήρξαν πολυεθνικές. Είναι με τα έθνη-κράτη που έγιναν ομοιογενείς. Η ομοι-

«Πρέπει η πλειονότητα και η όποια μειονότητα να συναντηθούν κάπου στα μισά του δρόμου, δηλαδή η συναίνεση από τις δύο πλευρές απαιτεί διάλογο και εκατέρωθεν συμβιβασμούς»

ογένεια είναι κατασκευή και εκ των πραγμάτων οι κοινωνίες δεν μπορούν να είναι ομοιογενείς, αφού αποτελούνται από εγγενείς διαφορετικότητες, όπως είναι το φύλο, οι κοινωνικοοικονομικές ταξικές διαφορές και πολλές άλλες. Επιπλέον, ό,τι και να γίνει, η μετακίνηση πληθυσμών είναι αναπόφευκτη εφόσον οι πατρίδες από τις οποίες φεύγουν οι μετανάστες δεν μπορούν να συντηρήσουν τον πληθυσμό τους και να του παράσχουν ασφάλεια. Άρα, νομίζω πως αξίζει να σκεφτούμε τι είδους ένταξη θα θέλαμε. Υπάρχουν δύο βασικές εκδοχές, πολύ ηθικές και οι δύο. Η μία είναι η των καθολικών δικαιωμάτων. Τους πολίτες ενώνει η ιδιότητα του πολίτη, ενώ όλα τα λοιπά τους χαρακτηριστικά, πολιτισμικά, θρησκευτικά κ.ά., είναι ιδιωτικά τους υπόθεση. Το μοντέλο αυτό, προϊόν της Γαλλικής Επανάστασης, είναι ισχυρό. Τι γίνεται όμως με τις ανισότητες; Είναι σαν να λέμε "όλοι οι πολίτες είναι ίσοι, αλλά μερικοί πιο ίσοι από τους άλλους".

Ισοπέδωση της διαφοράς λοιπόν και της κάθε ταυτότητας;

Θάλεια Δραγώνα: Μάλιστα. Στη Θράκη, για παράδειγμα, όσοι επιδιώκουν για τους πολίτες της μειονότητας την αφομοίωση των πολιτισμικών διαφορών, είναι συγχρόνως εκείνοι που ισχυρίζονται ότι

Άννα Φραγκουδάκη.

"δεν ενδιαφέρον οι διαφορές", αυτό που επιδιώκουμε είναι να έχουν όλοι τις ίδιες ευκαιρίες. Αυτό δεν είναι αλήθεια. Αν έχουν "τις ίδιες" ευκαιρίες για π.χ. την εκπαίδευση, θα παραμείνουν πολύ πιο κάτω από την πλειονότητα. Άρα πρέπει να τους προσφέρουμε περισσότερες ευκαιρίες απ' ό,τι στους υπόλοιπους.

Το άλλο μοντέλο, το κοινοτιστικό, είναι κι αυτό ευγενές. Ο εκπρόσωπός του, Charles Taylor, είναι θεωρητικός, έχει ζήσει στον Καναδά, μια χώρα που επιτρέπει στις πολιτισμικές διαφορετικότητες να είναι ορατές, ο καθένας να έχει τα σχολεία του, τους συλλόγους του, να είναι απολύτως σεβαστές κλπ. Κι αυτό το μοντέλο όμως έχει αρνητικά, γιατί οι μειονότητες κινδυνεύουν να περιθωριοποιηθούν. Μολονότι συνήθως το επιδιώκουν, όταν κατακτήσουν κάτι τέτοιο, η νίκη είναι πύρρεια, τους έχει περιορίσει σε ένα είδος γκέτο, όπου η ιδιότητα του πολίτη είναι δεύτερης κατηγορίας.

Αυτός είναι ο λόγος για να σκεφτεί κανείς, ανάμεσα στα παραπάνω, το μοντέλο του δημοκρατικού πλουραλισμού για το οποίο μίλησα στο "Σπίτι της Συνεργασίας". Για την επιλογή του ωστόσο πρέπει, τόσο η πλειονότητα όσο και η όποια μειονότητα, να συναντηθούν κάπου στα μισά του δρόμου, δηλαδή η συναίνεση από τις δύο πλευρές απαιτεί διάλογο και εκατέρωθεν συμβιβασμούς. Το δύσκολο είναι ότι αυτό το μοντέλο δεν έρχεται από πάνω (από τις ηγεσίες) προς τα κάτω, όπως στα άλλα δύο —γιατί και στο κοινοτιστικό και στο μοντέλο των καθολικών δικαιωμάτων, οι ιθύνοντες ισχυροί αποφασίζουν και εκχωρούν δικαιώματα. Η δυσκολία εφαρμογής του δημοκρατικού πλουραλισμού σε μεγάλη κλίμακα τέθηκε ως ερώτημα στη συζήτηση μετά τη διάλεξη στο "Σπίτι της Συνεργασίας". Εάν είναι δυνατό να επιλύσει η κοινωνία των πολιτών από μόνη της τέτοια ζητήματα. Δεν είναι. Για να λυθεί π.χ. το θέμα της συνύπαρξης από την κοινωνία των πολιτών, θα πρέπει προηγουμένως να έχουν λυθεί μείζονα θέματα σε επίπεδο πολιτικών ηγεσιών. Έχει ωστόσο μεγάλο μερίδιο η κοινωνία των πολιτών. Αν, για παράδειγμα, αύριο οι αρχές καταργούσαν την Πράσινη Γραμμή στη Λευκωσία, οι άνθρωποι δεν θα μπορούσαν αυτόματα να συμβιώσουν αρμονικά. Θα χρειαζόταν πολύς δρόμος από την κοινωνία των πολιτών καλλιέργειας του μοντέλου του δημοκρατικού πλουραλισμού για να χωρέσουν όλοι σε έναν κοινό τόπο. Βασική προϋπόθεση ωστόσο είναι να αρθεί η γραμμή.

Πόσο ρόλο μπορεί να παίξει η «ψυχολογία της μάζας» σε μια τέτοια διαδικασία; Ακόμη και στην καλή πρόθεση να γίνουν αλλαγές από πάνω προς τα κάτω, η μάζα τι ρόλο παίζει;

Άννα Φραγκουδάκη: Δεν μπορώ να χειριστώ αυτό τον όρο, δεν συμφωνώ με τον όρο "μάζα". Καταλαβαίνω τι εννοείτε. Σε όλες τις κοινωνίες υπάρχουν ομάδες συντηρητικές, με την έννοια ότι αντιστέκονται στις εξελίξεις και τις αλλαγές. Η δυσκολία είναι ότι τα κοινωνικά συμφέροντα που υπερασπίζονται οι συντηρητικές ομάδες τα εξωραίζουν με αναφορά σε μεγάλες αξίες, όπως η πατρίδα και η θρησκεία και έτσι βρίσκουν συναίνεση ιδίως στα λαϊκά στρώματα. Ένα παράδειγμα είναι η συμμετοχή ή η εξοδος σήμερα της Ελλάδας από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή το ευρώ. Σε αυτό το αμιγώς πολιτικό θέμα αναμειγνύεται ξάφ-

Θάλεια Δραγώνα.

νο η Εκκλησία της χώρας. Είναι αδιανόητο η Εκκλησία να καλεί τους πιστούς στο τι πρέπει να κάνει η χώρα με την Ευρωπαϊκή Ένωση ή το ευρώ, να κάνει επίκληση του θρησκευτικού αισθήματος για να επηρεάσει σε ένα αυστηρά πολιτικό θέμα. Δεν υπάρχει λοιπόν μια "μάζα" που δεν στοχάζεται, υπάρχουν ηγεσίες θεσμών που παρασύρουν τα λαϊκά στρώματα. Το ίδιο συμβαίνει και με την εκμετάλλευση των πατριωτικών ιδεών. Δεν είναι πατριωτικές, δηλαδή δεν υπηρετούν τα εθνικά συμφέροντα κάποιες θέσεις επειδή οι φορείς τους τις ονομάζουν πατριωτικές. Άλλωστε, και στην Ελλάδα και στην Κύπρο μεγάλες εθνικές καταστροφές έγιναν στο όνομα του πατριωτισμού. Στην ευρωπαϊκή και παγκοσμιοποιημένη εποχή μας, πρέπει να παλέψουμε ώστε να μάθουν οι νέες γενιές να χειρίζονται λογικά και όχι απλώς συναισθηματικά την έννοια της πατρίδας. Εμποδίζονται οι άνθρωποι (και μιλάω περισσότερο για την Ελλάδα παρά για την Κύπρο) να κρίνουν λογικά την έννοια της πατρίδας. Εμποδίζονται από την ιερότητα της έννοιας. Η ανεξαρτησία του έθνους-κράτους κόστισε ποταμούς αίματος και αυτοί εμποδίζουν τους ανθρώπους να τολμήσουν πάλι ενάντια στην έννοια της ιερότητας, ώστε

«Στην ευρωπαϊκή και παγκοσμιοποιημένη εποχή μας, πρέπει να παλέψουμε ώστε να μάθουν οι νέες γενιές να χειρίζονται λογικά και όχι απλώς συναισθηματικά την έννοια της πατρίδας»

να κρίνουν λογικά ποια είναι τα συμφέροντα της πατρίδας τους. Έτσι γίνονται θύματα όσων προστατεύουν από τις αλλαγές κατεστημένα κοινωνικά συμφέροντα με το να τα ονομάζουν πατριωτικά.

Το λέω γιατί πάντα υπάρχει μια αντίσταση στην κοινωνική ομογενοποίηση - με την καλή της έννοια.

Άννα Φραγκουδάκη: Να πούμε ένα παράδειγμα: στη συνάντηση στο "Σπίτι της Συνεργασίας" ο κόσμος που ήρθε έδειξε έντονο ενδιαφέρον και μεγάλη αγωνία για το τι θα γίνει αύριο ανάμεσα στις διάφορες εκδοχές εξελίξεων που εκκρεμούν. Η πατρίδα τους κομματιασμένη ή ενωμένη, με σύνορα πού και με ποια χώρα; Ποιο θα είναι το αύριο; Εδώ νομίζω ότι η πρωτοβουλία του "Σπιτιού της Συνεργασίας" μπορεί να παίξει το ρόλο της πυξίδας στο δύσκολο αυτό ερώτημα για την Κύπρο του αύριο. Τέτοιες πρωτοβουλίες επαληθεύουν στην πράξη ότι η συνύπαρξη είναι εφικτή. Η συνάντηση και ο διάλογος έχουν μέγιστη αξία. Σίγουρα, όταν ο δάσκαλος από τη μια μεριά της Λευκωσίας και ο δάσκαλος από την άλλη συναντούνται, έχουν στο μυαλό τους όλα τα στερεότυπα, τα τείχη που έχει χτίσει ο πόλεμος, ο διχασμός, ο τουρκικός στρατός στην άλλη μεριά. Σίγουρα έχουν μέσα τους πολύ έντονο το συναίσθημα του αδικού που έχουν υποστεί από τους απέναντι. Και οι δύο το ίδιο,

αισθάνονται εξίσου αδικημένοι. Όμως, προσπαθώντας να συνομιλήσουν, ακόμα και όταν διαφωνούν, διαπιστώνουν λίγο - λίγο ότι είναι πιο κοντά απ' όσο τους λένε οι πολιτικοί τους εκπρόσωποι. Έχουν πιο πολλά κοινά συμφέροντα αυτοί και τα παιδιά τους για ένα καλύτερο αύριο, αν δοκιμάσουν να βρουν τις γέφυρες του διαλόγου και της συνεργασίας με τη συνύπαρξη, πάντα με κάποιους συμβιβασμούς από την κάθε πλευρά. Δεν μπορείς να κάνεις συνεργασίες χωρίς συμβιβασμούς. Δεν ξέρω πώς ακούγεται στην Κύπρο η λέξη συμβιβασμός, στην Αθήνα δυστυχώς ακούγεται σαν προδοσία. Είναι τερατώδες. Στην ευρωπαϊκή εποχή μας, να σκεφτόμαστε σαν να πρέπει να ετοιμάσουμε στρατιώτες και όχι καλούς διπλωμάτες για να διαπραγματευτούν καλύτερα τα εθνικά συμφέροντα στην ΕΕ. Πώς είναι δυνατό να διαπραγματευτείς για τα συμφέροντα της χώρας σου σε μια συμμαχία σαν την ΕΕ και να μην κάνεις κανένα συμβιβασμό;

Θάλεια Δραγώνα: Οι άνθρωποι που ήρθαν στη συνάντηση έχουν διαπραγματευτεί τα στερεότυπα και είναι ένα βήμα μπροστά. Το θέμα είναι τι γίνεται με όλους τους υπολοίπους. Οι άνθρωποι που δίνουν αυτή τη μάχη πάνε κόντρα στο ρεύμα, δεν ανήκουν στις κατηγορίες των ανθρώπων που έχουν βολευτεί σε μια συνθήκη και θέλουν πόρτες κλειστές. Είναι όμως μικρή ομάδα. Όλοι ρωτούσαν τι θα γίνει αύριο. Έλεγαν "εμείς θέλουμε τα παιδιά μας να συνυπάρξουν. Σε ποια πλαίσια όμως θα συνυπάρξουν; Θεσμικά δεν μπορούν να συνυπάρξουν πουθενά. Μόνο εξωθεσμικά σε άτυπες μορφές μπορούν να συνυπάρξουν". Μια δασκάλα είπε πως δεν μπορεί να φέρει έναν δάσκαλο από την άλλη πλευρά στην τάξη της και αναρωτιόταν πώς και τότε θα μπορούσε; "Στη δική μας γενιά; Στη γενιά των παιδιών μας;". Είναι και το θέμα της γλώσσας. Αν σκεφτεί κανείς τους παππούδες μας, οι δικοί μου ήταν από τη Σμύρνη και ήταν δίγλωσσοι. Η γενιά η δική μας, του έθνους - κράτους, έπαψε να μπορεί να επικοινωνεί σε δύο ή περισσότερες γλώσσες, μιας και δεν υπάρχει η συμβίωση. Και είναι σημαντικό να ξαναφτιαχτεί αυτή η δίγλωσση και το "Σπίτι της Συνεργασίας" αυτό κάνει. Τα μαθήματα τουρκικών και ελληνικών είναι πολύ μεγάλης σημασίας, συμβολικής και πραγματικής.

Εμείς στη Θράκη αυτή τη στιγμή κάνουμε σε 600 ελληνόφωνους εκπαιδευτικούς μαθήματα τουρκικής που ζήτησαν οι ίδιοι. Υπάρχει τόσο μεγάλο αίτημα, που δεν μπορούμε να ανταποκριθούμε. Το 1997, όταν πήγαμε για πρώτη φορά στη Θράκη, υπήρχε μεγάλη προκατάληψη για την τουρκική: "Δεν μ' αρέσει να τους ακούω να μιλούν αυτή τη γλώσσα".

Άννα Φραγκουδάκη: Πράγματι αυτό είναι χαρακτηριστικό. Όταν πρωτοπήγαμε στη Θράκη, τα πράγματα μοιάζανε αδύνατο να αλλάξουν. Σαν ένας τοίχος σιδερένιος που δεν μπορούσε να διαπεράσει τίποτα, ποτέ. Οι Έλληνες δάσκαλοι έλεγαν για την τουρκική "τι άσχημη γλώσσα, κακόχη, βάρβαρη". Και σήμερα, πάνω από 600 δάσκαλοι, που είναι μεγάλος αριθμός γιατί όλοι στην περιοχή δεν είναι περισσότεροι από χίλιοι, ζητάνε να μάθουν τουρκικά. Αυτό δείχνει ότι δεν πάνε ποτέ χαμένες αυτές οι συστηματικές προσπάθειες. Τα κυρίαρχα αισθήματα και οι θέσεις των ανθρώπων απέναντι σε θέματα της μειονότητας στη Θράκη είναι σήμερα έτη φωτός πιο μπροστά απ' ό,τι ήταν πριν 15 χρόνια.

Στην αγωνία τού πότε θα γίνει η αλλαγή, το μοντέλο του δημοκρατικού πλουραλισμού μοιάζει αργό.

Θάλεια Δραγώνα: Ναι, είναι εφικτό αλλά όχι γρήγορο. Επειδή θήτευσαν και στο υπουργείο Παιδείας, έλεγα πάντα "αργά - αργά και με πρόγραμμα". Έλεγα "ρίχτε τους σπόρους σήμερα και κάνετε βήματα συστηματικά και σταθερά". Μου έλεγαν "όχι, θέλουμε του χρόνου". Μα έτσι, δεν γίνεται τίποτα. Στην Κύπρο βλέπω πως είναι πιο σφρόνρες ο' αυτό. Είπαν πως θέλουν αλλαγή των αναλυτικών προγραμμάτων και άρχισαν να το κάνουν το 2008. Θα το γενικεύσουν το 2015. Πολύ σωστά. Πράγματι, το μοντέλο του δημοκρατικού πλουραλισμού είναι αργό και πράγματι τα μεγάλα μας είναι μικρά. Μιλήσαμε στη συζήτηση για μια κατασκήνωση που γίνεται κάθε καλοκαίρι στη Θράκη. Καταφέρνει πραγματικά θαύματα όσον αφορά τη μεταστροφή για το τι σημαίνει "συναντώ τον άλλο". Κι όχι μόνο τον άλλο σε σχέση με τη μειονότητα και την πλειονότητα, αλλά και το "αγόρι - κορίτσι", τον άλλο που σκέφτεται διαφορετικά, τον κάθε άλλο.